DEDE KORKUT
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Sayı Issue 40 • Ağustos August 2026
www.dedekorkutdergisi.com.tr

ISSN: 2147-5490

Açık Erişim | Open Access

http://doi.org/10.25068/dedekorkut.493

Araştırma Makalesi | Research Article

Belleksiz Köy, Kimliksiz Karakterler: *Gölgesizler* Romanında Kolektif Belleğin Çözülüşü

Memoryless Village, Characters without Identities: The Dissolution of Collective Memory in *Gölgesizler*

Habibe Ustacık Güneş*

Öz

Hasan Ali Toptaş'ın Gölgesizler romanı gerçeklik ile hayal, varlık ile yokluk, geçmiş ile şimdi arasındaki sınırları belirsizleştiren özgün anlatı yapısıyla çağdaş Türk romanının dikkat çekici örneklerinden biridir. Birbirine eklemlenen köy ve kent anlatıları, kaybolan kişiler, sürekli dönüşen kimlikler ve zamansal süreksizliğin parçalandığı olay örgüsü aracılığıyla eser bireysel ve toplumsal belleğin işleyişini sorgulayan çok katmanlı bir kurgu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada roman, Maurice Halbwachs'ın kolektif bellek yaklaşımı ile Jan Assmann'ın iletişimsel ve kültürel bellek kuramı ayrıca Aleida Assmann'ın kültürel belleğin sürekliliğini sağlayan aktarım mekanizmalarına ilişkin görüşleri çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmanın amacı romanda bellek, unutma ve kimlik arasındaki ilişkinin nasıl kurgulandığını ortaya koymak; kayboluş olgusunun bireysel olduğu kadar toplumsal hafızaya ilişkin anlamlarını değerlendirmektir. İnceleme sonucunda romandaki köyün yalnızca fiziksel bir mekân değil aynı zamanda kolektif belleğin zayıfladığı ve ortak geçmişe ilişkin referansların giderek silikleştiği sembolik bir alan olarak kurgulandığı görülmüştür. Köyde yaşanan kayboluşlar bireysel kaderlerin ötesinde toplumsal hafızanın çözülüşünü ve kültürel süreksizliğin kesintiye uğrayışını görünür kılmaktadır. Buna paralel olarak karakterlerin kimliklerinin belirsizleşmesi, birbirlerinin yerine geçebilmesi ve sürekli bir eksiklik duygusuyla var olması benliğin geçmiş deneyimler ve hatırlama süreçleri aracılığıyla kurulduğunu göstermektedir. Öte yandan romanın parçalı anlatı yapısı doğrusal zaman anlayışını kırarak insan belleğinin çağrışımsal ve kesintili işleyişini estetik düzlemde yeniden üretmektedir. Bu yönüyle Gölgesizler, kayboluş ve kimlik temalarını işlemenin yanı sıra bireysel ve toplumsal belleğin kırılganlığını görünür kılan bellek çalışmaları perspektifinden okunmaya elverişli zengin ve çok katmanlı bir anlatı olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Toptaş, Gölgesizler, Bellek, Assmann, Halbwachs.

Abstract

Hasan Ali Toptaş's Gölgesizler (Shadowless) is a remarkable novel that blurs the boundaries between reality and imagination, presence and absence and past and present. Through disappearing characters, shifting identities and a fragmented temporal structure, the novel constructs a multilayered narrative that questions the functioning of both individual and collective memory. This study examines the novel within the framework of Maurice Halbwachs's theory of collective memory, Jan Assmann's concepts of communicative and cultural memory and Aleida Assmann's views on the mechanisms that sustain cultural continuity. The study aims to reveal how the relationship between memory, forgetting and identity is constructed in the novel and to evaluate the significance of disappearance in relation to both individual and social memory. The analysis demonstrates that the village, which occupies a central position in the narrative, functions not only as a physical setting but also as a symbolic space where references to a shared past gradually fade and collective memory weakens. Likewise, the instability of the characters' identities, their ability to replace one another and their persistent sense of incompleteness suggest that the self is shaped through acts of remembering and connections to the past. Furthermore, the fragmented narrative structure reproduces the discontinuous and associative functioning of memory by disrupting linear temporality. In this respect, Gölgesizler can be regarded as a rich and multilayered narrative that reveals the fragility of individual and collective memory and offers significant possibilities for interpretation within memory studies.

Keywords: Toptaş, Shadowless, Memory, Assmann, Halbwachs.

Sorumlu Yazar *Corresponding Author*
*Dr. Bağımsız Araştırmacı
Karabük/Türkiye
© 2026. Ustacık Güneş, H.
habibeustacikgunes@gmail.com

Makale Geçmişi *Article History*

Başvuru	*Submitted* 19.06.2026
Revizyon Talebi	*Revision Requested* 04.07.2026
Son Revizyon	*Last Revision Received* 10.07.2026
Kabul	*Accepted* 21.07.2026
Yayın	*Published* 31.08.2026

Lisans *Licence*
Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Atıf *Citation:*
Ustacık Güneş, H. (2026). Belleksiz köy, kimliksiz karakterler: Gölgesizler romanında kolektif belleğin çözülüşü. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (40), 55-64. https://doi.org/10.25068/dedekorkut.493

Giriş

Hasan Ali Toptaş çağdaş Türk edebiyatında anlatının sınırlarını zorlayan, gerçeklik ile düş, varlık ile yokluk, hatırlama ile unutma arasındaki geçişleri özgün bir estetik düzlemde kuran yazarların başında gelir. Özellikle *Gölgesizler* adlı romanı düş ile hakikatin, gerçek ile kurmacanın sınırlarının belirsizleştiği; fantastik ve masalsı atmosfer içinde varlık, hiçlik, kayboluş, arayış ve kimlik sorgulamalarının öne çıktığı bir roman olarak değerlendirilmektedir. Roman kentteki berber dükkânı ile merkez tarafından unutulmuş köy arasında gidip gelen iki metin halkası etrafında kurulmakta şehirden köye, köyden şehre yapılan geçişlerle hareket kazanmaktadır (Uyar, 2021, s. 71-72).

Yazarın romanları üzerine birçok nitelikli çalışma yapılmış olup yapılan çalışmaların önemli bir bölümünün postmodern anlatı teknikleri, ontolojik belirsizlik, arayış ve kayboluş temaları üzerinde yoğunlaştığı görülür (Karaca, 2011; Uyar, 2021; Karaosmanoğlu, 2022; Çako, 2021; Kılıç, 2022; Altıntaş, 2023; Aslanoğlu, 2023). Ancak mevcut çalışmalar incelendiğinde kayboluş, unutma ve kimlik çözülmesi gibi temel meselelerin bellek kuramları çerçevesinde sistematik biçimde ele alındığı araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Oysa romanda sıkça karşılaşılan kayboluşlar, geçmişin silinmesi, kişilerin toplumsal hafızadan düşmesi ve kimliklerin giderek belirsizleşmesi gibi unsurlar doğrudan bellek çalışmalarının inceleme alanına girmektedir. Bu açıdan romanın ana temalarından olan kayboluş olgusunun varoluşsal ya da ontolojik bir problem olmanın yanı sıra bireysel ve kolektif bellek kuramları ile ele alınması mümkündür.

Bellekle ilgili genel kabul, onun hatıraları, deneyimleri ve bilgileri depolama işlevine sahip olduğudur (Hasson vd., 2015, s. 304–305). Belleğin depolama ve gerektiğinde geri çağırma özelliği hem bireylerin hem de toplumların yaşamında hayati bir konuma sahip olmasını sağlar. Zira herhangi bir bireyin gündelik yaşamını sağlıklı bir biçimde sürdürebilmesi belleğinin işlevlerini yerine getirebilmesine bağlıdır. Benzer şekilde toplumlar da kültürel bellekleri sayesinde ortak bir geçmiş bilinci, gelenek ve aidiyet duygusu geliştirebilirler. Kültürel belleğin zayıflaması ise toplumsal sürekliliğin ve birliktelik ruhunun aşınmasına yol açabilmektedir (Tunç, 2026, s. 361).

Bu sebeple kültürel belleğin oluşumunun ve aktarımının yalnızca tarihsel anlatılarla sınırlı olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Aleiada Assmann toplulukların geçmişe ilişkin bilgilerini çeşitli mekânsal, simgesel ve kültürel araçlar üzerinden koruduklarını vurgular (2011, s. 38-39). Bu nedenle bellek yalnızca geçmişi muhafaza eden bir yapı değil aynı zamanda toplumun varlığını ve sürekliliğini mümkün kılan temel dinamiklerden biridir (Tunç, 2020, s. 13).

Roman özetle adı verilmeyen bir Anadolu köyü ile bir şehirdeki berber dükkânı arasında gidip gelen çok katmanlı bir anlatı üzerine kuruludur. Romanın merkezinde köy berberi Cıngıl Nuri'nin yıllar önce esrarengiz biçimde ortadan kaybolması ve ardından muhtarın yeniden seçildiği günlerde Reşit'in kızı Güvercin'in iz bırakmadan kaybolması yer alır. Muhtar ve Bekçi, Güvercin'i bulmaya çalışırken akıl sağlığı yerinde olmadığı düşünülen Cennet'in oğlundan şüphelenir; onu sorgular, döver ve suçunu itiraf ettirmeye çalışırlar ancak somut bir sonuca ulaşamazlar. Köyde büyüyen söylentiler, batıl inançlar ve belirsizlik ortamı olayları daha da karmaşık hâle getirir. Bu süreçte imamın büyü girişimiyle bağlantılı olarak Ramazan'ın bir at tarafından öldürülmesi, yıllar önce kaybolan Cıngıl Nuri'nin hikâyesinin yeniden gündeme gelmesi ve muhtarın ilçeye giderek devletten yardım istemesi anlatıya yeni düğümler

ekler. Romanın sonlarına doğru Cennet'in oğlu, kayıp Güvercin'i sırtında köye getirir ancak köylüler ona inanmaz ve suçlamalar devam eder. Ardından Güvercin'in hamile olduğu ortaya çıkar, muhtarın ise muhtarlık binasında intihar etmiş olduğu anlaşılır. Köy giderek çözülüş ve kaos atmosferine sürüklenirken Cennet'in oğlu da bir yılan tarafından öldürülür. Bu olay da romanda yaşam ile ölüm, oyun ile felaket ve gerçek ile mitsel olan arasındaki sınırların silindiği çarpıcı bir sahne olarak sunulur. Çocukların "hortlak" adını taktığı Cennet'in oğlu, bulduğu yılanı önce boynuna ardından beline kemer gibi dolayarak onu bir gösteri nesnesine dönüştürür. Kuyruğunu yutturduğu yılan bir süre sonra Cennet'in oğlunu da öldürür (Toptaş, 2009, s. 181-183).

Romanın son bölümünde köylüler Ramazan'ı öldüren atı aramaya çıkar, berber bir ayıyı vurur ve köyden ayrılır. Güvercin'in doğumuyla roman sona yaklaşırken kayboluşların, dönüşümlerin ve belirsizliklerin hâkim olduğu anlatıda birçok soru bilinçli olarak cevapsız bırakılır. Böylece eserde gerçek ile düş, varlık ile yokluk arasındaki sınırlar tamamen silikleşir.

2. Belleğin Silinmeye Başladığı Yer: Berber ve Geçmişsiz Kimlikler

Küçük bir berber dükkânı sahnesi ile başlayan anlatı kısa süre sonra adı bilinmeyen bir köye yönelir. Bu geçiş anlatıcının zihninde beliren bir hatırlama hareketi gibi kurulmuştur. Berberin "çok uzaklarda, dağların ardında bir yeri" (Toptaş, 2009, s. 6) görür gibi bakması ve anlatının köye açılması romanın belleksel yapısını başlatan ilk eşiklerden biridir. Bu nedenle romanda mekânın da sabit bir dış gerçeklik olmaktan çok belleğin çağrışımlarla kurduğu kırılgan bir alan olarak okunması mümkündür.

Romanda bellekteki kırılma ve boşlukların en açık biçimde somutlandığı yerlerden biri köye gelen berberin "geçmişsizliği" ya da geçmişinin olmayışıdır. Anlatıcı, onun "belleğinde geçmiş diye bir şey kalmamıştı" (Toptaş, 2009, s. 9) diyerek yalnızca uzaklardan geldiğini hatırladığını belirtir. Bu ifade bireysel belleğin kopuşunu gösterdiği kadar kimliğin de bellek aracılığıyla kurulduğunu düşündürür. Çünkü karakter nereden geldiğini, neden geldiğini ve kim olduğunu bilmediğinde benliği de askıda kalmaktadır.

Bu noktada romandaki temel vurgu unutmanın bireysel bir eksiklik olmaktan ziyade kimliği kuran zeminin kaybı ile eş değer görülmesidir. Köyün sakinleri de tıpkı berber gibi geçmişle bağlarını koruyan sağlam referanslardan yoksundur. Böylece romanın henüz başlangıcında A. Assmann'ın kültürel bellek kuramında vurguladığı süreklilik mekanizmalarının işlemediği bir dünya kurulmaya başlanır.

A. Assmann'a göre yaşayan bellek zamanla yerini anıtlar, müzeler, arşivler ve başka maddi taşıyıcılar aracılığıyla desteklenen kültürel belleğe bırakır. Kültürel bellek kendiliğinden oluşan bir yapı değildir. Kurumlara, medyaya, seçme ve aktarma süreçlerine bağlıdır (Assmann, 2011, s. 6). Bu bağlamda romanda kültürel belleği kuşaklar arasında sürdüren bu mekanizmaların işlemediği bir dünyanın kurgulanmaya başladığı görülür. Romanın henüz başında bu sürekliliği sağlayan mekanizmaların büyük ölçüde işlevsizleştiği, geçmişle bağların zayıfladığı ve ortak hafızanın parçalandığı bir dünya kurulmaktadır.

Romanın en önemli kırılma noktası köy halkından Cıngıl Nuri'nin kayboluşudur. Romanın ilerleyen bölümlerinde öğrenildiği üzere köy halkı için bu olay yalnızca bir kişinin ortadan kaybolması değil gibidir. Sanki köyün alışılmış düzeni bozulmuş ve bütün topluluğu etkileyen bir hafıza yarılması yaşanmıştır.

Bu noktada romanın geneline yayılacak olan köydeki kayboluşların bireysel hafızanın ötesine geçerek kolektif belleğin çözülüşünü görünür kıldığı söylenebilir. Cıngıl Nuri'nin kayboluşundan sonra "yoktu; öyle biri yaşamamıştı sanki" denilmesi ve yüzünün ansızın unutulması (Toptaş, 2009, s. 13) topluluğun ortak hatırlama kapasitesinin ne kadar kırılgan olduğunu gösterir mahiyettedir. Bu açıdan romanda bellek çerçevelerin dağıldığı, kişi kaybolduğunda yalnız bedeninin değil adının yüzünün ve toplumsal izinin de silindiği bir izlek oluşturulduğu görülür. Hatırlama da bu nedenle doğrusal ilerlememekte; kayboluşlar, dönüşler, tekrarlar ve yer değiştirmeler aracılığıyla belleğin parçalı ve güvenilmez doğası anlatının temel biçimine dönüşmektedir.

M. Halbwachs'a göre bireysel hatıralar yalnızca kişinin zihninde varlık göstermemekte hatırlama süreci bireyin içinde bulunduğu toplumsal grupların sunduğu çerçeveler aracılığıyla da gerçekleşmektedir. Bu nedenle bireysel bellek kolektif belleğin sağladığı toplumsal referanslar içinde korunmakta ve anlam kazanmaktadır (Halbwachs, 1992, s. 38-43). Ancak romanda bu mekanizmanın giderek bozulduğu hissedilir. Cıngıl Nuri'nin kayboluşunun ardından köylüler onu arar, onun hakkında konuşur ve çeşitli söylentiler üretirler fakat zaman geçtikçe kaybolan kişinin somut varlığından çok yokluğu konuşulur hâle gelir. Dolayısıyla bireyin kendisi değil kaybı hatırlanmaya başlanmıştır. Başka bir deyişle toplumca hatırlanan şey, kişinin yaşamından ziyade ortadan kayboluşudur.

Bu kurgunun, romanın temel bellek paradoksunu oluşturduğunu söylemek mümkündür. Çünkü kaybolan kişi unutulmamakta ama onun kim olduğu tam olarak da hatırlanmamaktadır. Sanki köyün belleği, kişiyi korumak yerine "yokluğunu" muhafaza etmektedir. Öte yandan Cıngıl Nuri'nin yıllar sonra anlattığı yolculuk hikâyesinde kendisini bir boşluğun içine yerleşmiş gibi hissetmesi ve "doldurduğu boşluğun tam da bedenine uyduğunu düşünmesi" (Toptaş, 2008, s. 49) de ayrıca dikkat çekicidir. Bu sahne karakterin artık somut bir kimlikten çok bir eksiklik ve boşluk metaforu hâline geldiğini düşündürmektedir. Bununla birlikte romanda kayboluşun ölüm ya da fiziksel yok oluşa tekabül etmediği bireyin kolektif bellekteki yerinin aşınmasıyla ilgili olduğu da söylenebilir. Öyle ki köy bu aşınmanın yaşandığı bir hafıza mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Romanın ilk bölümünde Cıngıl Nuri'nin kayboluşu geçmişe ait bir olay olarak anılırken köyün güzel kızı Güvercin'in ortadan kaybolması köyün "şimdi"sinde yaşanan bir kriz olarak ortaya çıkar. Karaca'nın da belirttiği gibi romanın temel düğümü Güvercin'in kaybolmasıyla atılır ve anlatının asıl aksiyonu bu olay etrafında gelişir (Karaca, 2011, s. 552). Güvercin'in yokluğu sadece ailesini değil bütün köyü etkiler. İnsanlar onu aramaya, onun hakkında konuşmaya ve çeşitli ihtimaller üretmeye başlarlar. Bu sefer Güvercin'in fiziksel olarak yok oluşunun toplumsal hafızanın merkezine yerleştiği görülür.

M. Halbwachs'ın kolektif bellek tanımı hatırladığında Güvercin'in kayboluşundan sonra köy halkının sürekli aynı olayı konuşması, aynı soruları tekrar etmesi ve aynı ihtimaller üzerinde durması bu ortak hatırlama sürecinin göstergesi olarak yorumlanmaya açıktır. Ancak romanda dikkat çeken nokta bu hatırlamanın kesin bilgi üretmemesidir. Tam tersine her yeni yorum olayı daha da belirsiz hâle getirmektedir. Bellek burada geçmişi aydınlatan bir araç değil bilinmezliği büyüten bir mekanizma gibi işlemektedir. Bu durum özellikle köy halkının Güvercin'e ilişkin

anlatılarında görülür. Kimileri onun kaçırıldığını düşünür kimileri kendi isteğiyle gittiğine inanır kimileri ise doğaüstü açıklamalara yönelir (Toptaş, 2008, s. 54-60). Böylece tek bir olay etrafında birbirinden farklı hatırlama biçimleri oluşur. Bu noktada J. Assmann'ın bellek anlayışını hatırlamak işlevsel olacaktır. J. Assmann'a göre geçmiş, topluluklar tarafından olduğu gibi korunmaz; belirli simgeler, anlatılar, ritüeller ve hatırlama biçimleri aracılığıyla seçilerek yeniden anlamlandırılır (Assmann, 2008, s. 110-113). Bu iddia ile uyumlu olarak romanda Güvercin'in kayboluşunun somut bir olay olmaktan çıkarak kolektif hayal gücünün ve söylentilerin nesnesine dönüştüğü söylenebilir. Bu kayboluş aynı zamanda köyün gerçeklik duygusunu da sarsmıştır. Köylüler artık neyin gerçekten yaşandığından emin değildir. Olayın açıklanamaması köyün ortak hafızasında bir boşluk yaratır. Romanın ilerleyen bölümlerinde büyüyecek olan belirsizlik atmosferi ilk kez burada görünür hâle gelir ve belleğin dolduramadığı boşluk söylentilerle, korkularla ve hayallerle doldurulmaya başlanır.

Öte yandan Güvercin'in kayboluşuyla birlikte romanda bireysel tanıklıkların güvenilirliği de sorgulanmaya başlanır. Olayı gören yoktur. Herkes yalnızca duyduklarını, tahmin ettiklerini veya başkalarından işittiklerini aktarır. Böylece köyde dolaşan bilgiler hatırlanmış olaylardan çok söylentilere dönüşür. Bu durum yine J. Assmann'ın iddiasıyla koşutluk içinde belleğin geçmişi olduğu gibi koruyan bir kayıt sistemi olmadığına işaret eder.

Romanın ilk bölümünde dikkat çeken bir başka unsur da zaman algısının sürekli kırılıyor oluşudur. Cıngıl Nuri'nin geçmişteki kayboluşu ile Güvercin'in şimdiki zamanda gerçekleşen kayboluşu iç içe anlatılmaktadır. Geçmiş ile şimdiki zamanın birbirine karıştığı bu kurgu biçimi romanın zaman yapısının çizgisel olmadığını gösterir (Karaca, 2011, s. 548). Bu anlatım tekniği aynı zamanda belleğin işleyiş biçimini de andırmaktadır. İnsan zihni de geçmişi kronolojik bir sıra içinde değil, çağrışımlar ve geri dönüşler aracılığıyla hatırlar. Çünkü "olaysal bellekte depolanan bilgiler, yaşanan olayların arasında oluşan çağrışımları da barındırmaktadır" (Dedetaş & Kılıç, 2020, s. 17). Bu nedenle Toptaş'ın anlatısının yalnızca belleği konu edinmediği aynı zamanda bellek gibi işleyen bir kurguya sahip olduğu yorumu yapılabilir.

Köy artık sıradan bir yer olmaktan çıkmıştır çünkü bir zamanlar yalnızca Cıngıl Nuri'nin kaybolduğu köyde şimdi Güvercin de ortadan kaybolmuştur. Kayboluşların tekrar etmesi unutmanın da tekrar ettiğini düşündürür. Her yeni kayıp köyün ortak hafızasında yeni bir boşluk açmakta ve bu boşluklar biriktikçe topluluk kendi geçmişini koruma yeteneğini kaybetmektedir. Kayıplarla zenginleşen romanın özellikle ilk bölümünün sadece kaybolan insanların değil giderek belleğini kaybeden bir topluluğun hikâyesi olarak da okunabileceği hissedilir.

Öte yandan romanın ilk bölümlerinde bir kayıp vakası olarak sunulan Cıngıl Nuri ilerleyen sayfalarda köye geri dönüp kendi hikâyesini anlatmaya başladığında farklı bir anlam kazanacaktır. Çünkü köyden ayrılışının nedeni somut bir tehlike ya da zorunluluk değil açıklayamadığı bir iç sıkıntısıdır (Toptaş, 2008, s. 12). Köyden uzaklaştıkça karşılaştığı olağanüstü manzaralar, aynalı kuşlar ve gerçeküstü görüntüler onun fiziksel bir yolculuktan çok zihinsel ve varoluşsal bir arayış içinde olduğunu düşündürür. Alegorik ve mistik özellikler taşıyan bir arayış yolculuğu olarak yorumlanan (Karaca, 2011, s. 552) bu durum bellek ile psikoanalitik ya da nörobilim ilişkisi içinde de değerlendirilmeyi mümkün kılar.

Bellek kuramları açısından bakıldığında Cıngıl Nuri'nin yolculuğu geçmişten kopmuş öznenin kendi benliğini yeniden kurma çabası olarak okunabilir. Onun hikâyesinde bellekte olması beklenen süreklilik sıklıkla kesintiye uğrar. Nereden gelip nereye gittiği belirsizleşir ve yaşadığı olaylar masal, düş ve gerçek arasında gidip gelir. Dolayısıyla karakterin kimliği de sabit bir öz olmaktan çıkarak sürekli değişen bir yapıya evrilir.

Cıngıl Nuri'nin anlattığı hikâyenin en dikkat çekici bölümlerinden biri berber dükkânındaki boşluğa oturduğunu anlattığı sahnedir. Nuri orada bulunan ikinci kişinin "belki de gerçekten yok olduğunu" kendisinin ise o boşluğu doldurduğunu düşünür. Daha da önemlisi doldurduğu boşluğun bedenine tam olarak uyduğunu hisseder (Toptaş, 2008, s. 49). Bellek merkezli bir okumada bu sahne öznenin kendisini belirli ve sabit bir kimlik olarak değil doldurulabilir bir boşluk olarak deneyimlediğini düşündürmektedir. Genel anlamda Nuri örneğinde olduğu gibi romandaki anlatılar parçalanmış, geçmiş bulanıklaşmış ve süreklilik duygusu kaybolmuştur. Dolayısıyla roman karakterleri güçlü kimliklere sahip olmak yerine doldurulmayı bekleyen boşluk gibi kurgulanmıştır. Bu noktada romanın adındaki "gölgesizler" ifadesi de yeni bir anlam kazanır. Gölgenin psikolojik ve kültürel açıdan kişinin geçmişiyle kurduğu ilişkinin izlerini taşıyan bir varlık belirtisi olduğu düşünülebilir. Oysa romandaki kişiler giderek gölgelerini de kaybetmektedirler. Başka bir deyişle kaybolan yalnızca bedenler değildir. Onları belirli bir geçmişe bağlayan izler de silinmektedir. Bu nedenle romana adını veren "gölgesizlik" aynı zamanda belleksizlikle ve kimliksizlikle de yakından ilişkilidir. Bu noktada Cıngıl Nuri'nin yolculuğunun sonunda ulaştığı temel düşünce dikkat çekicidir:

> […] yaşadıklarımın hepsi bir oyundu. Demek insan ne yapsa bir oyun içinde. Demek, insan ne yapsa bir oyunun içinde... Demek, ben köyde de oyun oynamışım; çocuklarımı döverek hem de karımı severek, hasta koyunları keserek, meyveleri devşirerek, doğanımı yaşatıp ölenimi gömerek, toprağı sürerek sonra, kuşlara bakarak, köylüleri tıraş ederek ya da merhaba diyerek muhtara, oy vererek, kahvede oturarak... (Toptaş, 2008, s. 51).

Bu düşünce ontolojik bir belirsizlikle birlikte belleğin işleyişine de işaret eden bir çerçeve sunmaktadır. Çünkü insan geçmişini doğrudan deneyimleyemez, onu her hatırlayışında yeniden kurar, yeniden yorumlar ve yeniden anlatır. Bu nedenle hatırlama eyleminin belirli ölçüde kurmaca bir nitelik taşıdığı da söylenebilir.

Romanın ilerleyen bölümlerinde kolektif belleğin çözülüşünü en belirgin biçimde Cennet'in oğlu karakterinde hissetmek mümkündür. Köyün diğer sakinlerinden farklı olarak o, dünyanın işleyişine ilişkin en temel soruları sormaktadır. Özellikle sürekli tekrarladığı "Kar neden yağar?" sorusu (Toptaş, 2008, s. 84) ilk bakışta çocukça bir merak gibi görünse de romanın derin yapısında çok daha geniş bir anlam taşımaktadır. Çünkü bu soru sanki yalnızca karla yani doğayla ilgili değildir. Köyün artık cevap veremediği, anlamlandıramadığı ve açıklayamadığı dünyaya yöneltilmiş bir soru gibidir. Bu noktada M. Halbwachs'in "bireysel belleğin toplumsal çerçeveler içinde gerçekleştiği iddiası" yeniden hatırlandığında romanda bu bellek çerçevelerin giderek aşındığı söylenebilir. Cennet'in oğlunun sorularını kimsenin ciddiye almaması onun sağlık durumuyla ilişkilendirilse de bu sorulara kimsenin tatmin edici cevap veremediği de ortadadır. Çünkü köydeki kayıplar sonrası köyün yaşlıları, imamı, muhtarı ve diğer sakinleri olayları açıklamak yerine söylentilere, korkulara ve sessizliğe sığınmışlardır.

Dolayısıyla köy bilgi üreten veya bilgi dolaşımı olan bir topluluktan anlam kaybı yaşayan bir topluluğa dönüşmüştür.

Öte yandan romanın ilk yarısında kolektif belleğin temsilcisi sayılabilecek en önemli bir diğer karakter de köy muhtarıdır. Köyde meydana gelen olayları anlamlandırmak, açıklamak ve düzeni korumak onun sorumluluğundadır. Ancak kayboluşlar arttıkça muhtarın otoritesi de zayıflamaya başlar. Özellikle Güvercin'in kayboluşundan sonra köydeki olaylar onun kontrol alanının dışına çıkar. Bu durum yalnızca yönetsel bir başarısızlık değildir. Muhtarın çözülüşü aynı zamanda köyün ortak hafızasını bir arada tutan yapının da dağılmasını temsil eder gibidir. Çünkü kolektif bellek yalnızca bireylerin hatırlama faaliyetleriyle değil geçmişi kuşaklar boyunca aktaran kültürel kurumlar, semboller ve toplumsal pratikler aracılığıyla da korunur (Assmann, 2011, s. 38-39). Bu açıdan muhtar ve imam kültürel ve idari kurumların köydeki temsilcileri, kahve ve köy meydanı da mekânsal olarak ortak hafızanın taşıyıcılarıdır. Romanda bu kurumların giderek işlevsizleşmesi kolektif belleğin çözüldüğünün kanıtlarından biridir.

Romanın başlarında muhtar, köylülerin "mezara girmekten başka kaybolma yolu bilmediklerini" düşünmektedir (Toptaş, 2008, s. 12). Bu ifade önemlidir çünkü köyün geleneksel dünyasında ölüm dışında bir yok oluş biçimi yoktur ancak Cıngıl Nuri'nin, Güvercin'in ve diğer kişilerin kaybolmasıyla birlikte bu inanç çöker. Köy artık açıklayamadığı olaylarla karşı karşıyadır. Muhtarın tüm olup bitenler karşısındaki şaşkınlığı geleneksel düzenin beklenmedik bir biçimde parçalanmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle muhtarın yaşadığı kriz aynı zamanda kolektif belleğin de krizidir. Topluluk artık geçmiş deneyimlerinden yararlanarak bugünü açıklayamamaktadır. Bellek ile gerçeklik arasındaki bağ kopmuş, köy ortak anlam dünyasını kaybetmeye başlamıştır.

Bununla birlikte roman boyunca köy meydanı ve kahvesi insanların toplandığı, haberlerin yayıldığı ve olayların tartışıldığı merkezî bir mekân olarak karşımıza çıkar. İlk bakışta bu meydan A. Assmann'ın kültürel bellek kuramındaki hafıza mekânlarını hatırlatmaktadır. Çünkü topluluk burada bir araya gelir, ortak anlatılar üretir, geçmişi konuşur ve ortak belleği gelecek kuşaklara aktarır. Ancak anlatıda köy meydanı zamanla belleğin korunabildiği bir alan olmaktan çok unutmanın görünür hâle geldiği bir mekâna dönüşmüştür. İnsanlar burada sürekli konuşmaktadırlar fakat konuşmalar bir süre sonra geçmişi netleştirmek yerine daha da bulanıklaştırmaktadır. Her anlatı yeni bir söylenti üretmekte her yorum yeni bir belirsizlik yaratmaktadır. Dolayısıyla köyün ortak hafızası geçmişi koruyan bir mekanizma olmaktan çıkarak belirsizliği çoğaltan bir yapıya dönüşür. Çünkü köydeki kayboluşlar arttıkça meydanda dolaşan anlatılar da çoğalır. Öte yandan bu anlatıların hiçbiri kesinlik taşımaz. Güvercin'in başına ne geldiği bilinmez, Cıngıl Nuri'nin neden gittiği açıklanamaz, köye gelen berberin geçmişi hatırlanamaz. Köylüler olayları konuşurlar ancak konuşmalar söylenti ve yorumun ötesinde gitmediği için gün sonunda bilgi değil boşluk ortaya çıkar. Bu yönüyle romanda köy meydanı, A. Assmann'ın tanımladığı kültürel belleğin canlı tutulduğu bir alan olmaktan çok belleğin aşınmasının sahnesine dönüşür. Dolayısıyla bu küçük topluluk geçmişini korumaya çalıştıkça onu biraz daha kaybetmektedir. Romanın ilerleyen bölümlerinde bu durum daha da belirginleşecek kayboluşlar yalnızca bireyleri değil köyün tamamını içine alan ontolojik bir yokluk hissine dönüşecektir.

Öte yandan romanın ilerleyen bölümlerinde Güvercin'in yeniden ortaya çıkması kayboluş problemini çözmek yerine daha da karmaşık hâle getirir. Normal şartlarda kaybolan kişinin bulunması kolektif bellekte oluşan boşluğu doldurmalı ve topluluğun bozulan düzenini yeniden kurmalıdır ancak romanda bu durumun tam tersi gerçekleşir. Güvercin'in dönüşü bir şeyleri açıklamamış aksine yeni sorular üretmiştir (Toptaş, 2008, s. 150-155). Onun nerede olduğu, neler yaşadığı ve nasıl döndüğü kesin biçimde öğrenilemez. Böylece dönüş, kaybı ortadan kaldırmaz yalnızca belirsizliği derinleştirir. Bellek kuramları açısından bu kurgu dikkate değerdir çünkü Güvercin köyün ortak hafızasındaki boşluğu kapatan değil o boşluğun daha da görünür hâle gelmesine sebep olan bir figüre dönüşmüştür.

Romanın sonlarına yaklaşıldıkça kayboluşların tek tek bireyleri aşan bir niteliğe büründüğü görülür. Artık yalnızca kişiler değil, mekânlar, olaylar ve hatta anlatının kendisi de çözülmeye başlar. Köy ile kent arasındaki sınırlar silinir, karakterler birbirlerine dönüşür, zaman çizgisi parçalanır. Daha önce birbirinden bağımsız görünen olaylar aynı zihinsel alan içinde birleşmeye başlar çünkü Karaca'nın tespitiyle romanın başındaki berber dükkânı ve köy anlatısı aslında aynı yaratıcı zihnin kurduğu iki paralel evrendir (Karaca, 2011, s. 548). Anlatıcı, romanın ilerleyen bölümlerinde "henüz adını koymadığım o romanı tasarlıyordum" (Toptaş, 2008, s. 80) diyerek bütün karakterlerin kendi zihninde bulunduğunu açıkça ima eder. Bu noktada köyde yaşanan kayboluşlar yeni bir anlam kazanır. Öyle ki kaybolan kişiler yalnızca köyden değil onları var eden anlatıdan da silinmektedirler.

Bellek merkezli bakıldığında bu durum kolektif hafızanın son aşamasını temsil eder. Önce bireyler geçmişlerini kaybetmiş ardından topluluk ortak anlam dünyasını yitirmiş son aşamada ise bütün anlatı evreni kendi varlık koşullarını sorgulamaya başlamıştır. Artık ortada unutulan kişilerin yanı sıra unutulan bir dünya vardır. Bu nedenle eserde yokluk ya da yok oluşun, ölüm ya da fiziksel kayboluş anlamına gelmediği söylenebilir. Yokluk esasen belleğin taşıdığı izlerin silinmesidir. Bu açıdan roman boyunca kişilerin ardı ardına ortadan kaybolmalarının aslında bireysel ve kolektif hafızanın giderek boşalmasının alegorik görünümü olduğu düşünülebilir. Bu açıdan Gölgesizler hatırlama ile unutma arasındaki gerilimi anlatan bir roman olmanın ötesinde belleğini kaybeden bir dünyanın romanı olarak okunabilir. Köyün giderek boşalan hafızası, karakterlerin silikleşen kimlikleri ve anlatının kendi içine kapanan yapısı, bireysel bellek ile kolektif hafıza arasındaki ilişkinin estetik bir temsilini oluşturmaktadır.

Sonuç

Hasan Ali Toptaş'ın Gölgesizler romanı Türk edebiyatında çoğunlukla postmodern anlatı teknikleri, ontolojik belirsizlik, varlık-yokluk karşıtlığı ve taşra temsili bağlamında değerlendirilmiştir. Bu çalışma ise romanı bellek çalışmaları perspektifinden ele alarak metnin merkezinde yer alan kayboluş olgusunu bireysel ve kolektif hafızanın çözülüşüyle ilişkilendirmiştir. İnceleme sonucunda romanda kayboluşun yalnızca fiziksel bir yok oluşu ifade etmediği geçmişin, kimliğin ve toplumsal hafızanın aşınmasına işaret eden çok katmanlı bir anlatı stratejisi olarak kullanıldığı görülmüştür.

Romanın merkezindeki köy, Maurice Halbwachs'ın kolektif bellek kuramı açısından değerlendirildiğinde ortak hatırlama çerçevelerinin giderek zayıfladığı bir topluluk görünümü sergilemektedir. Cıngıl Nuri'nin, Güvercin'in ve diğer karakterlerin

kayboluşları yalnızca bireysel trajediler değil köyün ortak hafızasında açılan boşluklar olarak anlam kazanmaktadır. Köylüler kaybolan kişileri hatırlamaya çalışsalar da bu süreç geçmişi netleştirmek yerine belirsizliği çoğaltmakta söylentiler, varsayımlar ve korkular zamanla hatırlamanın yerini almaktadır. Böylece kolektif bellek, geçmişi koruyan bir yapı olmaktan çıkarak parçalanmış ve güvenilmez bir hâle dönüşmektedir.

Jan ve Aleida Assmann'ın iletişimsel/kültürel bellek yaklaşımı açısından bakıldığında ise romandaki köy, geçmişi kuşaktan kuşağa aktaran kültürel mekanizmaların işlevsizleştiği bir hafıza mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. Köydeki kişiler geçmişe ilişkin anlatıları sürdürmekte, çeşitli hikâyeler anlatmakta ve olayları açıklamaya çalışmaktadır ancak bu anlatılar ortak bir anlam üretmek yerine daha fazla belirsizlik yaratmaktadır. Bu nedenle romanın dünyasında kültürel bellek, süreklilik sağlayan bir unsur olmaktan çok, kaybolmakta olan bir geçmişin izlerini taşıyan kırılgan bir yapı görünümündedir. Öte yandan romanın parçalı zaman kurgusu iç içe geçen anlatıları ve sürekli tekrar eden kayboluş motifleri de belleğin işleyiş biçimini yansıtmaktadır. Geçmiş ile şimdi arasındaki sınırların silinmesi, olayların doğrusal olmayan bir düzen içinde aktarılması ve aynı kişilerin farklı biçimlerde yeniden ortaya çıkması, belleğin çağrışımsal ve parçalı yapısını estetik düzlemde yeniden üretmektedir. Bu nedenle Gölgesizler yalnızca belleği konu edinen bir roman değil aynı zamanda bellek gibi işleyen bir anlatı olarak değerlendirilmiştir.

Bu eser bireysel ve kolektif hafızanın çözülüşünü, kimliğin silikleşmesini ve geçmişle kurulan bağların kopuşunu kayboluş metaforu etrafında kurgulayan çok katmanlı bir romandır. Toptaş, kaybolan insanların hikâyesini anlatırken aslında hatırlama kapasitesini yitiren bir topluluğun ve geçmişiyle bağları zayıflayan bireyin varoluşsal yalnızlığını görünür kılmaktadır. Bu yönüyle bellek, unutma ve kimlik arasındaki ilişki açısından eserin Türk romanındaki en dikkat çekici temsillerden biri olduğu düşünülmektedir.

Yapay Zekâ (YZ) Beyanı *Artificial Intelligence (AI) Declaration*
Bu çalışmada yazım ve dil düzenlemeleri için yapay zekâ destekli bir araçtan sınırlı ölçüde yararlanılmıştır. Çalışmanın bilimsel içeriği ve sorumluluğu yazara aittir./*In this study, an AI-assisted tool was used to a limited extent for language editing and stylistic improvements. The scientific content and responsibility of the study belong solely to the author(s).*

Kaynakça

Assmann, A. (2011). *Cultural memory and Western civilization: Functions, media, archives*. Cambridge University Press.

Assmann, J. (2008). Communicative and cultural memory. (Eds. In A. Erll & A. Nünning). *Cultural memory studies: An international and interdisciplinary handbook* (109–118). Walter de Gruyter.

Dedetaş, H., & Kılıç, A. (2020). Çağrışım belleği üzerine bir gözden geçirme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 23(46), 17–28.

Halbwachs, M. (1992). *On collective memory* (Ed. & Trans. L. A. Coser). University of Chicago Press.

Hasson, U., Chen, J., & Honey, C. J. (2015). Hierarchical process memory: Memory as an integral component of information processing. *Trends in Cognitive Sciences*, 19(6), 304–313. https://doi.org/10.1016/j.tics.2015.04.006

Karaca, A. (2011). Gölgesizler'in kurgu tekniği ve teması. *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(2), 547–560.

Toptaş, H. A. (2009). *Gölgesizler*. İletişim Yayınları.

Tunç, G. (2020). *Şiir ve bellek*. Ötüken Neşriyat.

Tunç, G. (2026). Hatırlayan şair: Türk şiirinde erken modern ve modernist bellek algısı. *Türkbilig*, 51, 360–374.

Uyar, F. (2021). *Hasan Ali Toptaş'ın romanlarında modernist ve postmodernist unsurlar* [Doktora tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.